

Od pluralizmu kulturowego do wielokulturowości

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: Ernest Gellner, *Narody i nacjonalizm*, tłum. Teresa Hołówna, Warszawa 1991, s. 18–19.
- Źródło: *Multi-kulti to idea skazana na porażkę*, 27.11.2019 r., dostępny w internecie: euroislam.pl [dostęp 11.08.2020 r.].
- Źródło: Andrzej Szahaj: *Zmierzch multi-kulti*, 30.05.2018 r., dostępny w internecie: rp.pl [dostęp 11.08.2020 r.].
- Źródło: Komisja Praw Człowieka NZ, *Zapobieganie dyskryminacji. Koncepcja i praktyka akcji afirmatywnej*, dostępny w internecie: rpo.gov.pl [dostęp 11.08.2020 r.].
- Źródło: Andrzej Szahaj, *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Kraków 2004, s. 24–25.

- Źródło: Rafał Klepka, *Od państwa unitarnego do federacji – uwagi nad ustrojem terytorialnym Belgii*, dostępny w internecie: depot.ceon.pl [dostęp 11.08.2020 r.].

Źródło: domena publiczna.

Zasadą świata społecznego jest różnorodność. Przez tysiące lat ludziom towarzyszyła mnogość religii, języków, stylów życia oraz przekonań. Kobiety i mężczyźni często żyli we wspólnotach, które miały charakter homogeniczny. Jednak było ich wiele, a różnice między nimi bywały ogromne. Ten pluralizm kulturowy wynikał z uwarunkowań geograficznych, ograniczonej komunikacji między społecznościami, cyklicznych migracji ludności. W toku dziejów niektóre kultury wymierały, a wiele społeczności, dobrowolnie lub pod przymusem, asymilowało się z innymi, tracąc swój niepowtarzalny charakter. Pluralizmowi kulturowemu rzucano na przestrzeni stuleci rozmaite wyzwania, a i sam mocno się zmieniał.

Twoje cele

- Zdefiniujesz pojęcie pluralizmu kulturowego.
- Wyjaśnisz uwarunkowania kulturowej różnorodności w nowoczesnych społeczeństwach.
- Przeanalizujesz szanse i zagrożenia wynikające z wielokulturowości.

Przeczytaj

Od pluralizmu kulturowego...

Kulturowa różnorodność przez długi czas była respektowana przez państwa. Wielkie [imperia](#) – Rzym, Persja, imperium osmańskie – nie usiłowały narzucać mieszkańcom swoich posiadłości określonego stylu życia czy tożsamości. Jeśli nie utrudniało to ściągania podatków lub utrzymywania pokoju w imperium, wielość kultur nie stanowiła dla nich problemu.

Niekiedy wręcz sami przywódcy takich państw wzmacniali pluralizm swoich poddanych. Przykładowo, w osmańskiej Turcji został stworzony system [milletów](#). Ludności podbitych terytoriów władze tego muzułmańskiego imperium umożliwiły utrzymanie daleko idącej autonomii politycznej i kulturalnej – oczekiwały w zamian jedynie lojalności. Podział na poszczególne wspólnoty (zwane milletami) odbywał się na bazie wyznawanej religii – m.in. prawosławnej, żydowskiej czy uprzywilejowanej muzułmańskiej, a każda z nich rządziła się własnymi zasadami.

Wielość odrębnych kulturowo społeczności ułatwiała nieraz rządzenie wielkimi państwami. Pozwalała bowiem władzom wykorzystywać animozje między poszczególnymi grupami (zasada *divide et impera* – dziel i rządź). Rządy imperialne mogły występować wówczas w roli bezstronnych rozjemców, co niekiedy wzmacniało [legitymizację](#) ich urzędu.

Zastanów się, czy potrafisz podać historyczny przykład polityki *divide et impera*.

Aż do XVIII wieku pluralizm kulturowy był bardzo rozpowszechniony w średnich i dużych państwach – dotyczyło to również Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Należy jednak podkreślić, że nie miał on charakteru liberalnego. Tolerancja odnosiła się tam do wspólnot, nie zaś do jednostek. Różne społeczności cieszyły się daleko idącą autonomią, ale możliwość dokonania wyboru wspólnoty przez człowieka indywidualnego była z reguły bardzo ograniczona.

Dokument konfederacji warszawskiej – uchwała podjęta 28 stycznia 1573 r. zawierała postanowienia dotyczące zapewnienia swobody wyznania szlachcie w Rzeczypospolitej.

Źródło: domena publiczna.

...przez narodową unifikację...

Trwające przez kilka stuleci konflikty zbrojne oraz związane z erozją feudalizmu przeobrażenia ekonomiczne doprowadziły jednak do silnych procesów centralizacyjnych w państwach europejskich. Władze polityczne zaczęły przejmować zadania będące dotąd domeną wielu różnych podmiotów, takich jak Kościół, arystokracja, cechy, gildie czy niezależne ośrodki miejskie. Państwo, które przez stulecia zajmowało się głównie prowadzeniem wojen, zaczęło teraz organizować życie gospodarcze, rozwiązywać problemy socjalne, zarządzać oświatą. Jako szybko rosnący w siłę podmiot stawало się coraz częściej adresatem roszczeń różnych grup społecznych. Z czasem osiągnęło status najważniejszego ośrodka organizującego życie społeczne.

Nowoczesne państwo potrzebowało nowej formy legitymizacji. Procesy laicyzacyjne w modernizującej się Europie odebrały wiarygodność koncepcji „monarchy z Bożej łaski”. Z drugiej strony, władza polityczna potrzebowała lojalności ze strony wielu grup społecznych różniących się tradycjami, stylem życia czy statusem ekonomicznym. W takich okolicznościach pojawiła się kategoria narodu – wspólnoty przekraczającej dotychczasowe podziały.

Zastanów się, czy potrafisz podać różne definicje narodu.

Mapa Europy przed I wojną światową. Porównaj ówczesne granice państw ze współczesnymi – które państwa przetrwały w najmniej zmienionym kształcie?

Źródło: Krystian Chariza i zespół.

...do wielokulturowości

Po drugiej wojnie światowej demokratyczne państwa narodowe – oraz społeczeństwa w nich żyjące – zaczęły ulegać głębokim przeobrażeniom. Doświadczenie związane z pokonaniem faszyzmu z jednej strony oraz rywalizacja z państwami komunistycznymi z drugiej otworzyły większość krajów Europy Zachodniej na dużo większy niż dotąd pluralizm. Sprzyjało temu zjawisko imigracji – rozpad imperiów kolonialnych oraz duże zapotrzebowanie na ręce do pracy przyciągnęły do takich krajów jak Francja, Wielka Brytania czy Niderlandy wielu mieszkańców Afryki, Azji czy Europy Wschodniej. Społeczeństwa zachodnie stawały się coraz bardziej wielobarwne pod względem religijnym, kulturowym, językowym, a nawet rasowym. Stworzyło to konieczność wypracowania nowej formuły integracji tak bardzo różniących się od siebie ludzi.

Zastanów się, w jakich krajach europejskich znajdują się największe skupiska społeczności imigranckich.

Jednocześnie rosnący dobrobyt, w warunkach stabilności politycznej, uruchomił nowe impulsy emancypacyjne. W latach 60. pojawiły się w państwach zachodnich **ruchy kontrkulturowe**, dla których dotychczasowa formuła narodu stała się zbyt represyjna. Różne grupy mniejszościowe coraz częściej domagały się społecznego uznania. Nieraz odwoływały się przy tym do **praw człowieka trzeciej generacji** – praw solidarnościowych. Ich rzecznicy twierdzą, że każda grupa – etniczna, językowa, religijna czy kulturowa – ma prawo do zachowania swojej odrębności. Społeczeństwo w tej perspektywie nie powinno narzucać wszystkim jednolitej tożsamości czy określonego stylu życia. Powinno raczej stać się konglomeratem rozmaitych społeczności, z których każda musi mieć prawo do życia w przyjęty przez siebie sposób. Zwolennicy takiej wizji społeczeństwa są więc rzecznikami **multikulturalizmu** (wielokulturowości).

Multikulturalizm oznacza jednak aprobatę społecznego pluralizmu innego rodzaju niż ten, który funkcjonował w świecie przednowoczesnym. Ten ostatni obejmował jedynie wspólnoty, które same w sobie miały charakter nieliberalny i nie zostawiały dużej przestrzeni wolności dla indywidualnych osób. Multikulturalizm wiąże się natomiast z nastawieniem indywidualistycznym. Rzecznicy wielokulturowości podkreślają, że jednostka powinna mieć prawo wyboru własnej tożsamości oraz grupowej identyfikacji – zgodnie z zasadą, że każdy ma prawo być sobą.

Zastanów się, czy prawa wspólnot kulturowych zawsze są zgodne z prawami osób indywidualnych.

Spółeczeństwa wielokulturowe otwierają przed indywidualnymi osobami szansę wyboru własnej drogi życiowej, jednak z drugiej strony wiążą się z pewnymi zagrożeniami. Głębokie podziały w społeczeństwie – zarówno między jednostkami, jak i różnymi grupami mniejszościowymi – mogą osłabiać społeczną solidarność i poczucie wspólnotowości. Krytycy idei multikulturalizmu zwracają uwagę, że brak poczucia dobra wspólnego stanowi zagrożenie dla demokracji czy nawet ładu społecznego.

Słownik

imperium

powstałe w wyniku podbojów wielkie państwo, składające się z centrum oraz podporządkowanych mu peryferii, zamieszkałych przez rozmaite ludy

legitymizacja władzy

inaczej: uprawomocnienie władzy – rozpowszechnione w społeczeństwie przekonanie o jej prawie do rządzenia

millet

jednostka podziału mieszkańców imperium osmańskiego, wyodrębniona na podstawie wyznania

multikulturalizm

ideologia, której rzecznicy opowiadają się za budową społeczeństwa wielokulturowego – czyli składającego się z różnych, odrębnych pod względem kulturowym, społeczności

prawa człowieka trzeciej generacji

sformułowany w II połowie XX wieku katalog praw człowieka, zawierający tzw. prawa solidarnościowe, czyli takie, których podmiotami są społeczności, nie zaś jednostki, np. prawo mniejszości etnicznej do zachowania swojej kulturowej odrębności

ruchy kontrkulturowe

powstałe na Zachodzie pod koniec lat 60. XX wieku i składające się głównie z młodych ludzi ruchy społeczne występujące przeciwko konserwatywnym instytucjom społecznym

| i politycznym, w imię prawa do samorealizacji

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem i wykonaj ćwiczenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DzClQSMLN>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału Pluralizm kulturowy, wielokulturowość – to samo?

Ćwiczenie 1

Wyjaśnij, czym jest ideologia multikulturalizmu.

Ćwiczenie 2

Wskaż przykład napięcia, jakie wielokulturowość może wywoływać w liberalnej demokracji.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Uporządkuj chronologicznie wymienione zjawiska.

dekolonizacja

powstanie koncepcji państwa narodowego

pojawienie się w Europie muzułmańskich społeczności imigranckich

demokratyzacja państw europejskich

Ćwiczenie 2

Wskaż czynniki wpływające bezpośrednio na odrębność kulturową danej grupy społecznej.

☐ styl życia

☐ przekonania polityczne

☐ język

☐ przynależność klasowa

☐ religia

Ćwiczenie 3

Dokończ zdanie.

Multikulturalizm jest koncepcją odwołującą się z aprobatą do...

- ☐ solidarnościowych praw człowieka.
- ☐ etnicznej koncepcji narodu.
- ☐ parlamentarno-komitetowego systemu politycznego.
- ☐ ideologii anarchizmu.

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenie.

((Ernest Gellner

Narody i nacjonalizm

Władza i kultura w ustroju agrarno-piśmiennym

Rządzący stanowią nieznaczny ułamek populacji, wyraźnie odseparowany od ogromnej większości, którą tworzą bezpośredni producenci rolni, czyli wieśniacy. Ideologia ustroju raczej wyolbrzymia niż pomniejsza klasową nierówność i dystans, jaki dzieli klasę rządzącą od pozostałych. Klasa ta z kolei rozpada się na kilka warstw: wojowników, kapłanów, uczonych, administratorów, mieszczan. (...) Najistotniejsze wszakże jest to, że zarówno w całej klasie rządzącej, jak i w każdej ze składających się na nią warstw kładzie się nacisk na zróżnicowanie kulturowe, a nie na jednorodność. Im bardziej odmienne są style poszczególnych stanów, tym mniej napięć i niejasności. System sprzyja rozszczepieniom poziomym i w razie potrzeby wzmacnia je lub wręcz kreuje, przypisując różnice genetyczne i kulturowe tam, gdzie w grę wchodzi wyłącznie rozwarstwienie funkcjonalne. Nadaje to systemowi znamiona powagi i niezmienności. W dziewiętnastowiecznej Tunezji na przykład, klasa rządząca uważała się za Turków, choć nie znała zupełnie tureckiego, była w rzeczywistości mieszanego pochodzenia i często rekrutowała się z rządzonych.

Źródło: Ernest Gellner, *Narody i nacjonalizm*, tłum. Teresa Hołówska, Warszawa 1991, s. 18–19.

Rozstrzygnij, czy społeczeństwo opisane w materiale źródłowym jest społeczeństwem wielokulturowym we współczesnym rozumieniu tego pojęcia. Odpowiedź uzasadnij.

Rozstrzygnięcie: tak ▼

Uzasadnienie:

Materiał źródłowy do ćwiczeń 5–6.

Źródło I

“ ***Multi-kulti to idea skazana na porażkę*** ”

W 2010 roku, na spotkaniu z młodymi członkami swojej partii CDU, niemiecka kanclerz Angela Merkel przyznała, że wielokulturowe podejście Niemiec – znane jako multikulti – całkowicie zawiodło. W Niemczech, podobnie jak w wielu innych krajach europejskich, zróżnicowane kulturowo społeczności żyją obok siebie, przy minimalnej interakcji między grupami i minimalnym kontakcie.

Wielu współpracowników Merkel, takich jak Horst Seehofer, od dawna deklaruje, że koncepcja *Leitkultur* („wiodącej kultury niemieckiej”) i surowszego systemu imigracyjnego są niezbędne, aby stworzyć bardziej spójne Niemcy. Jednakże, choć Merkel odważyła się od czasu do czasu poruszyć problem wielokulturowości, jej ostatnie działania tylko zaostrzyły dyskurs i podważyły jej reputację stabilnego, rozsądnego i odpowiedzialnego lidera w tym procesie.

Źródło: *Multi-kulti to idea skazana na porażkę*, 27.11.2019 r., dostępny w internecie: euroislam.pl [dostęp 11.08.2020 r.].

Źródło II

“ ***Andrzej Szahaj: Zmierzch multi-kulti*** ”

Polityka wielokulturowości przyniosła na ogół dobre rezultaty w krajach takich jak Stany Zjednoczone, Kanada, Australia czy Nowa Zelandia. Znalazły one sposób na to, aby utrzymywać otwarte kanały awansu społecznego dla imigrantów, i potrafiły wykorzystać ich różnorodność dla nadania swojej gospodarce dynamizmu (badacze

społeczni już dawno zauważyli, że wielokulturowość sprzyja także innowacyjności). Wydaje się, że znacznie gorszy jest jej bilans w krajach europejskich takich jak Holandia, Belgia czy Francja, gdzie to się ewidentnie nie udało.

Źródło: Andrzej Szahaj: *Zmierzch multi-kulti*, 30.05.2018 r., dostępny w internecie: rp.pl [dostęp 11.08.2020 r.].

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, dlaczego koncepcja Leitkultur („wiodącej kultury niemieckiej”) jest sprzeczna z ideą multikulturalizmu.

Ćwiczenie 6

Na podstawie źródeł wskaż korzyść wynikającą z funkcjonowania społeczeństwa wielokulturowego oraz zagrożenie, jakie niesie ten model.

korzyść:

zagrożenie:

Zapoznaj się z materiałem źródłowym i wykonaj polecenie.

Źródło I

((Komisja Praw Człowieka NZ

Zapobieganie dyskryminacji. Koncepcja i praktyka akcji afirmatywnej

6. W kategoriach pojęcia prawnego „akcja afirmatywna” funkcjonuje tak w prawie międzynarodowym jak i krajowym, jednakże jest ona pojęciem nie posiadającym ogólnie uznanej prawnej definicji. Jakakolwiek poważna dyskusja dotycząca tego pojęcia wymaga jednak przesłanki w postaci definicji roboczej: „Akcja afirmatywna jest spójnym zbiorem rozciągniętych w czasie działań o charakterze tymczasowym, mających szczególnie na celu poprawę sytuacji członków grupy docelowej w zakresie jednego lub więcej aspektów ich życia społecznego, i skuteczne osiągnięcie równości szans”.

7. Polityka akcji afirmatywnej może być realizowana przez różnych aktorów sektora publicznego, takich jak rząd federalny, państwo czy władze lokalne, jak również sektora prywatnego – takie jak organizacje pracodawców czy instytucje oświatowe.

8. Akcja afirmatywna jest zawsze nakierowana na określoną grupę docelową złożoną z jednostek o wspólnej charakterystyce, na której opiera się ich członkostwo w grupie, i które znajdują się w niekorzystnej sytuacji. Mimo iż charakterystyka taka jest często z góry określona bądź nie do uniknięcia – płeć, kolor skóry, narodowość bądź przynależność do mniejszości etnicznej, religijnej czy językowej, jednakże nie musi być tak zawsze. Jako takie, programy akcji afirmatywnych w przeszłości i obecnie nacelowane są na kobiety, ciemnoskórych, imigrantów,

ubogich, niepełnosprawnych, weteranów, autochtonów, inne grupy rasowe, szczególne mniejszości, itp.

Źródło: Komisja Praw Człowieka NZ, *Zapobieganie dyskryminacji. Koncepcja i praktyka akcji afirmatywnej*, dostępny w internecie: rpo.gov.pl [dostęp 11.08.2020 r.].

Źródło II

((Rafał Klepka

Od państwa unitarnego do federacji – uwagi nad ustrojem terytorialnym Belgii

Daleko idące różnice pomiędzy Flamandami i Walonami doprowadziły do ewolucyjnego przekształcenia struktury terytorialnej państwa. Już w latach sześćdziesiątych uchwalono szereg ustaw regulujących współistnienie dwóch grup językowo-etnicznych w Belgii. Ustawa z lipca 1961 roku zabroniła formułowania pytań dotyczących używanego języka w czasie sporządzania spisów powszechnych. W listopadzie 1962 roku przyjęto z kolei ustawę wprowadzającą modyfikację granic prowincji i gmin, tak aby wprowadzić wyraźną demarkację językową, dzielącą obie wspólnoty i nadać każdej z nich jednorodny charakter. Realizacja tego zapisu wymagała polityczno-kartograficznego transferu wielu gmin, dzielnic i wiosek. Rok później wprowadzono ustawy regulujące stosowanie języka w administracji, szkolnictwie i sądownictwie. Przyjęte rozwiązania nadawały Flandrii i Walonii pełną jednojęzyczność, jak również utrzymywały liczbę gmin dwujęzycznych w aglomeracji brukselskiej.

Źródło: Rafał Klepka, *Od państwa unitarnego do federacji – uwagi nad ustrojem terytorialnym Belgii*, dostępny w internecie: depot.ceon.pl [dostęp 11.08.2020 r.].

Rozstrzygnij, czy opisane wyżej reformy w Belgii były przejawem akcji afirmatywnej. Odpowiedź uzasadnij.

Rozstrzygnięcie: tak ▼

Uzasadnienie:

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenie.

((Andrzej Szahaj

E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności

[Charles] Taylor rozróżnia dwie polityki pozostające ze sobą w konflikcie: równej godności i praw jednostek oraz politykę różnicy, podkreślającą odmienną tożsamość jednostek i grup. Sam opowiada się za tą drugą, twierdząc, że pierwsza wpycha ludzi w objęcia kultury dominującej. Jej neutralność jest zatem pozorna, tak jak pozorna jest neutralność liberalizmu będącego jej ideowym zapleczem. Tradycyjny, proceduralny liberalizm jest odbiciem pewnej partykularnej kultury. Nie da się on stosować niewinnie, gdy w grę wchodzi kultury i grupy preferujące raczej cele kolektywne niż jednostkowe. Może jednak istnieć nawet taki liberalizm, który honoruje kolektywne cele różnych grup kulturowych. Co więcej, dopuszcza on sytuację interwencji na rzecz kultur zagrożonych zniknięciem. Podejmuje działania wykraczające poza proceduralnie pojmowaną równość, starając się kultury te ochronić lub wzmacniać. Jako przykład Taylor przytacza politykę rządu kanadyjskiego wobec Quebecu. Zgodnie z zasadami przyjętymi w tzw. Porozumieniu z Meech Lake Quebec został uznany za odrębne społeczeństwo. Pociągnęło to za sobą przyznanie władzom tego stanu prawa do określania właściwego sposobu zachowania swych obywateli. I tak np. frankofoni w Quebecu i imigranci do tego stanu nie mają prawa wysyłać swoich dzieci do szkół angielskojęzycznych, przedsiębiorstwa zatrudniające więcej niż 50 osób muszą być prowadzone w języku francuskim, ogłoszenia, komunikaty i szyldy winny być wyłącznie w tym języku, imigranci do Quebecu muszą uczyć się języka francuskiego jako języka w tej prowincji urzędowego.

Źródło: Andrzej Szahaj, *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Kraków 2004, s. 24–25.

Wyjaśnij, w jaki sposób Charles Taylor godzi przyznanie władzom Quebecu wpływu na zachowania swoich obywateli z wartościami liberalizmu.

Dla nauczyciela

Autor: Krzysztof Kowaluk

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Od pluralizmu kulturowego do wielokulturowości

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

II. Różnorodność kulturowa.

Uczeń:

6) analizuje na przykładach zjawisk kulturowych cechy kultury masowej.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia historyczne uwarunkowania współczesnej wielokulturowości społeczeństw zachodnich;
- prezentuje argumenty zwolenników i przeciwników multikulturalizmu;
- analizuje złożoność problematyki wielokulturowości.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- lekcja odwrócona.

Metody i techniki nauczania:

- dyskusja;
- burza mózgów.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Nauczyciel pyta uczniów: czy polskie społeczeństwo jest dziś społeczeństwem wielokulturowym? Po krótkiej dyskusji przedstawia krótko historyczne uwarunkowania współczesnej wielokulturowości w świecie zachodnim.
2. Nauczyciel przedstawia przedmiot i cele zajęć.

Faza realizacyjna

1. Rozpoczynają się przygotowania do debaty typu oksfordzkiego na temat: „Czy społeczeństwo wielokulturowe ma przewagę nad społeczeństwem monokulturowym?”. Uczniowie wybierają osobę prowadzącą oraz sekretarza obrad. Zwolennicy społeczeństwa wielokulturowego siadają po jednej stronie klasy, przeciwnicy – po drugiej. Nauczyciel przypomina zasady dyskusji i poucza prowadzącego o obowiązku ich pilnowania.
2. Odbywa się debata. Głos zabierają – na zmianę – przedstawiciele jednej i drugiej frakcji. Debata kończy się przeprowadzeniem głosowania. Jego przedmiotem jest pytanie zadane w tytule debaty. Sekretarz obrad zlicza głosy, prowadzący ogłasza werdykt.
3. Nauczyciel przedstawia swoje uwagi dotyczące zakończonej dyskusji. Prezentuje argumenty obu stron, które powinny zostać użyte w toku dyskusji. Ocenia pracę prowadzącego obrady.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel przywołuje ideologiczny i tożsamościowy aspekt sporu o wielokulturowość. Zwraca uwagę na konieczność oddzielania opinii od faktów podczas racjonalnej dyskusji, zwłaszcza dotyczącej sprawy wywołującej duże emocje.
2. Uczniowie wykonują ćwiczenie 8 z e-materiału.

Praca domowa:

Uczniowie wykonują ćwiczenia 1–7 z e-materiału.

Materiały pomocnicze:

Ernest Gellner, *Narody i nacjonalizm*, tłum. Teresa Hołówka, Warszawa 1991.

Rafał Klepka, *Od państwa unitarnego do federacji – uwagi nad ustrojem terytorialnym Belgii*, depot.ceon.pl.

Andrzej Szahaj, *Zmierzch multi-kulti*, rp.pl.

Komisja Praw Człowieka NZ, *Zapobieganie dyskryminacji. Koncepcja i praktyka akcji afirmatywnej*, rpo.gov.pl.

Andrzej Szahaj, *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Kraków 2004.

Multi-kulti to idea skazana na porażkę, euroislam.pl.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Film może zostać wykorzystany przez uczniów indywidualnie lub podczas zajęć jako podsumowanie.